מנורת המאור — דברים בדרך ארץ

דרך ארץ כשיכנס בישיבה יתן שלום לכל היושבים, וישב בלא הסבה, ויאסוף רגליו אליו, וישב במקום הראוי לו, או פחות מכבודו, ולא ישב במקום שהוא גדול ממנו. ואם ישב אחר במקומו שהיה רגיל לשבת בו, לא יקפיד, וימעט בדבריו. ואם ישב אדם אצלו בקרוב ממנו, יכבדו, ואפי' למי שקטון ממנו. ויסביר פנים לכל בני החבורה והישיבה, ולא ישיב עד שיפצרו בו האחרים, ויתן להם שלום ביציאתו, והולך לו.

דרך ארץ השואל מחבירו חפץ או הוראה אם חפץ, יבקש ממנו בלשון רכה ובמיטב דברים. ואל ילחוץ לחבירו אם אמ' לו לאו, אלא ידין אותו לכף זכות. ולא יאריך יותר מדאי, ואם קצב על עצמו זמן להשיב החפץ לבעליו, לא ישקר. ואם שאל על הוראה, ידקדק שאלתו, וישאל על אמתת הדבר, ולא יאמר לו אלא האמת, שאם יכזב לו, יורה אותו הנשאל כפי השאלה ששאל ממנו, והוא סבור שהוא מרמה לנשאל ואינו מרמה אלא לעצמו. כמו החולה שישאל לרופא על חולייו, ויהפוך לו הענין, וישאלנו על חולי אחר, והרופא יתן לו רפואה כפי שאלתו, ואיפשר שתהיה הפך מן חליו, וימות, או יבא לידי סכנה ויאריך חלייו.

דרך ארץ אדם עם אביו ואמו יאזין וישמע לעצתו ויעשה רצונו של אביו, ויכבדנו בכל כיבוד שיוכל להיות. ויהיה דיבורו עמו בבושה ובצניעות, ולא ידבר עמו אלא בנחת ובתחנונים. ואם נצטרך האב לבנו, יעשה לו כל צרכו בטוב לב, ולא יזכור לפני אביו הטובה שהטיב לו. ויאכילנו וישקנו כפי כחו, וילבישנו ויכסנו, וידבר על לבו תמיד, כדי ליישב דעתו. והאב והאם שוין לענין כבוד ולכל דבר.

דרך ארץ אביו עם בנו לעולם יחמול על בנו, וילמדנו תורה, וידריך אותו על הדרך הנכונה. וכשיגדול הבן, לא ילחצנו יותר מדאי, ולא יכנו, ולא יקללנו, שמא יחטא הבן על אביו. ויסייע את בנו תמיד לעשות רצונו, ולא יבקש ממנו יותר מדאי. וישיא אותו אשה בימי בחרותו. וכן יעשה לבתו, ישיא אותה לאיש מיד כשתגדל ותגיע לזמן בגרות, ולא יעכבנה בבית, אלא ישיא אותה כפי אשר תשיג ידו. ולא יאמר, ממשפחה יקרה אני, ואם אשיא אותה לפלוני, הוא גנאי לי ולמשפחתי. כי אפשר כשתראה הנערה שגדלה ולא ישיאו אותה, שתצא לתרבות רעה, ויהיה יותר גנאי לאביה ולמשפחתה. ולא יבטח בה, ויאמר, חס ושלום, לא תעשה בתי דבר כעור, כי דעתן של נשים קלה עליהן.

דרך ארץ אדם עם האכסניא אם תבא אכסניא לביתו של אדם, יכבדם כפי כחו, ויותר מיכלתו. ואל יראה עצמו להם שהוא [עני, אלא יראה עצמו להם שהוא] עשיר, ואפי' הוא עני, ויסביר להם פנים, ולא יראה להם פנים זעומים. ואפי' היה בלבו דאגה, יכסנה מהם. וישכיבם במיטב מטותיו. ויראה עצמו כאלו הוא אורח והאכסנאי בע"ה, ויאמר, אלו הייתי אני מתארח בביתו של זה, הייתי רוצה שיכבדני ושיאכילני ושישקני, אעשה לו כן גם אני. וגלגל הוא שחוזר בעולם.

דרך ארץ האשה עם בעלה צריכה האשה להיות דבריה עם בעלה בחן, ובתחנונים, ובכבוד, ובבשת, ובענוה. ותשמע דבריו, ותעשה רצונו, ותשמור ממונו, ותהיה משותקת אליו בעת שהולך לדרך, ותהיה מצפה ומייחלת יום בואו. ובעת שהוא עמה בעיר, תראה לו שמחה תמיד, ותשמור עת אכילתו, ותעשה לו מטעמים כאשר אוהב. תבטל רצונה מפני רצונו. בעת כעסו תיישבהו, ובעת צרתו תשיחהו, ובעת רעתו תנחמהו. ואפי' יהיה לה דאגה בלבה, תסתירנה, כדי שלא יתעצב. מתקשטת תמיד לפניו בענוה ובחן ובצניעות, ויהיו בגדיה בכל עת נקיים. תכבד קרוביו ומשפחתו, ואפי' הם בזויים. ותהיה שמחה במתנתו, ותראה שהיא מרובה, ואפי' היא מעוטה.

דרך ארץ האשה בכל ענייניה צריכה האשה להיות צנועה, ויושבת בתוך ביתה, ולא תצא מדלתי ביתה [אלא לצורך גדול, ולא] תעמוד בפתח ביתה, שמא תחטיא את בני אדם, ואיפשר שיצא עליה שם רע. כי איפשר, כשתהיה עומדת בפתח ביתה, תזכור דברים שאירע לה עם בעלה או עם בניה, ותשחק, ויהיה עובר אדם בחור על פתח ביתה, ויאמרו הרואים, פלונית מזנה עם פלוני הבחור, כי היתה ממתנת אותו בפתח ביתה, וכשעבר עליה שחקה לו. ולא תרבה בדברים עם שכנותיה, ולא תכנס לביתם אלא לצורך גדול. ולא תספר עם שום [בריה דברים שבינה] לבין בעלה. משתדלת בצרכי ביתה ובגדול בניה. תתפלל בכל יום על בעלה, שיצליח במעשה ידיו, ועל בניה, שיהיו מצליחין בתורה ובמצות. תעשה צדקה מיגיע כפיה. אם תצטרך לצאת מביתה, לא יהיה הילוכה על השווקים ועל הרחובות שהמון בני אדם מצויין שם, אלא על המבואות שאין רגילין בני אדם להלוך בהם כל כך. ולא תצא כשהיא מבושמת, מפני שריחה נודף, ויבאו בני אדם לידי חמוד ולידי הרהור עבירה. ותשתדל כשתשב בבית החופה או בבית השמחה, לישב עם הנשים הצדקניות הכשרות, ולא תהיה מרבה בדברים, ויושבת בענוה ובצניעות, ולא יראה ממנה כי אם עיניה.

דרך ארץ האדם בישיבת עמי הארץ אע"פ שהוא גנאי לאדם לישב בישיבה של עמי הארץ, אם נזדמן להם והוכרח לישב עמהן בחברותם, ימעט בדיבור עמהם. ואם ידברו הם בדברי כסילות, לא ישיב אותם ויאמר אין הדבר כך אלא כך וכך, שלעולם לא ישמעו ממנו. ועל זה אמר שלמה [המלך ע"ה] אל תען כסיל כאולתו. אלא ישמע דבריהם ויחריש, ולא ילעג על מיעוט לשונם והגיונם, ולא יספר בגנותן לאחרים.

דרך ארץ הסוחר בסחורה כשימכור סחורתו לא ישבח אותה, וכשיקנה לא יפליג בגנותה. ויהיה משאו ומתנו באמונה. וישמור דבריו לקיים אותם. ואחר שאמר לאחד, אמכור לך במנה, ונזדמן לאחר שיתן לו מאתים, ולא ישנה דבריו. והוא הדין אם אמר לחבירו, אקנה ממך

במאתים, ונזדמן לו אחר שיתן לו במנה, לא יחליף דבורו. ואם אמר, אפרע לזמן פלוני, ישמור אותו זמן ויפרע מה שהחזיק על עצמו. ולא יהיה לו מריבה ולא קטטה, ולא קנאה ולא תחרות, עם שום אדם בעולם.

דרך ארץ העשיר בעשרו יהיה תמיד ענו וצנוע, ולא יתכבד בממונו. ויהיה תמיד מודה ומשבח להב"ה, שחנן אותו עושר וכבוד. וכשיראה אדם שהוא עני, יהיה לו חונן ומרחם, בממונו ובדבריו, ויתן הלל והודאה לפני הב"ה, ויאמר, ראוי הוא העני הזה להיות עשיר יותר ממני. ויהיה מקדים שלום לכל אדם, ועושה חסד עם הבריות בממונו, ויהיה מלוה לנצרך, ונותן לעני, וקרוב לקשה יום, ואהוב וחביב לכל יודעיו.

דרך ארץ הרש יהיה תמיד שמח בחלקו, ומצפה ומיחל בכל יום ישועת השם. ויסתיר דלותו, ולא יזלזל בכבודו, ולא יטול כלום מאדם בעולם. שאם יבזה עצמו, ויעמוד היום לפני המלך לבקש ממנו אפי' אלף דינרי זהב, למחר יעמוד לפני הפחות שבפחותים לבקש ממנו אפי' פרוטה אחת, הואיל ובזה עצמו [כבר, ועמד לפני המלך לבקש ממנו], ולא יכול לעמוד על עצמו ולהמנע מלבקש מבשר ודם, הואיל ונתבזה כבר.

דרך ארץ אדם בבית המרחץ יכנס לפני ולפנים מן המערה, וירחוץ שם. ויתרחק מכל אדם בשעה שהוא רוחץ, ויכסה ערותו, ויעצים עיניו מראות ערות חבירו. וימעט בדבריו בבית המרחץ, ולא ישאל בשלום חבירו כשהוא בבית המרחץ. ולא ישב לשם יותר מדאי. ולא יכנס מיד לבית הפנימי, עד שיתחיל גופו להזיע. וירחוץ רגליו בצונן, ויכסה את ראשו, ויצא.

דרך ארץ הרב ישקוד תמיד על תלמודו. ותהיה חכמתו ומעשיו כאחד. ולא יקפיד על התלמידים. ולא יהי חכם בעיניו. ותהיה חכמתו מצויה לכל שואל, ויהיה פה לכל מי שאינו יודע לדבר. ויהיה שונא מתנות, ולא יהיה אוהב מן העולם הזה כי אם חכמתו ומעשיו הטובים, ויהיה פרוש מעמי הארץ.

דרך ארץ התלמיד עם הרב יעמוד עליו וישמשנו, ויהיו עינו תלויין לו ללמוד ממנו חכמה. ולא יקראנו בשמו. ולא יסתור דבריו, וכוונתו לקנטר אותו בדברים. ולא יתבייש לומר לו, לא הבנתי, אפי' כמה פעמים. ואם לא הבין מקוצר דעתו, לא יאמר לרבו, טעית בדבר הזה.

דרך ארץ המוכיח כשיעמוד אדם [בקהל להוכיח בדברים], יכבוש עיניו בקרקע, ויאמר דבריו נכוחים, בחן ובענוה. ולא תגיס דעתו עליו. ותהיה תוכחתו לשם שמים, כדי להחזיר את הרבים למוטב.

דרך ארץ המוכח צריך להטות אוזן למוכיח, וישמע דבריו, ויקבל עליו לעשותם. ויראה בעצמו אותות שקבל התוכחות, ושהוא מתחרט על מעשיו הרעים, ותראה בו ההכנעה והתשובה, ויתן אל לבו לתקן את המעוות וליישר דרכיו ולשוב מפשעיו ולהכלם מעונותיו.

דרך ארץ האדם עם חבירו צריך החבר הטוב לאהוב את חבירו כנפשו, ויהיה לו מושיע בעת צרתו, ותהיה אהבתו זכה, בלי שום דופי. ויהיה דבורו עמו בנחת ובחן ובענוה, ויתרחק מן הדברים הבטלים עמו, כדי שתהיה אהבתו שלימה. ולא ישחוק עמו ביד ולא בדבור, ולא יאמר, חבירי הוא, אומר לו כל מה שארצה, ולא יקפיד. ואם ירבה בשחוק ובקלות ראש עמו, אהבתם תשוב לאיבה. כי אם הוא חבירו חכם, יקפיד על הדברים שהוא אומר לו דרך שחוק, כמתלהלה היורה זקים חצים ומות, ויטור האיבה בלבו, ואע"פ שאינו מראה אותה עתה. ואם הוא חבירו פתי, מיד יתקוטט עמו על אותן הדברים שאמ' לו דרך שחוק, ויאמר לו אחרים כנגדן, ויגלה מומו, אם יודע לו שום דבר מכוער. כי הכסיל אין מעצר לרוחו, מיד הוא מגלה סתריו ויאמר כל אשר בלבבו, דכתיב כל רוחו יוציא כסיל. ואע"פ שלא אמ' לו חבירו אלא על דרך שחוק, אפשר שיחשוב חבירו שלא אמר לו אלא כדי לביישו ולהכלימו. נמצאת אהבתם נהפכת לשנאה ולתחרות, ויהיה נקל ונבזה בעיני כל חביריו ומיודעיו.

דרך ארץ האומן צריך להיות נאמן בדבורו, ואם יאמר לבעל הבית, מחר אתן לך כלי זה, לא יעכב ליום אחר. ואם יתנה עם חבירו, שלא יעשה מלאכה אחרת עד שישלים מלאכת חבירו, לא ישקר בדבריו. ולא יתנה על עצמו לעשות אלא אם כן יכול לעשות, כדי שתהיה מלאכתו נאה, וכדי שלא יהיו הבריות מתרעמין עליו. ותהיה מלאכתו מתוקנת ממיטב הדבר שהוא עוסק בו. ולא ישבע לעשות, אפי' שבלבו לעשות.

דרך ארץ האדם בעבודת המלכים אמר החכם מי שהוא המלך בעל טענתו, ימעט בדברים אצלו, שאם הוא זכאי או חייב, המלך נוצחו. ואמ' מי שהמלך רודף אחריו, יצר לו העולם כלו. ואמר המלך צל הב"ה בארץ, שהוא מגין על כל, עשיר ורש. ואמר העושה מלאכת המלך רמיה, סכן בעצמו ובקרוביו.

דרך ארץ האדם עם כל חביריו בכלל ובפרט לעולם יהיה אדם אהוב וחביב לכל, ותהיה דעת הבריות נוחה הימנו, כדי שתהיה רוח המקום נוחה הימנו. ויהיה עלוב ולא עולב, נרדף ולא רודף, ויסבול מאחרים, ולא יקניט אפי' לעבדו ולשפחתו. מכבד את חבירו, ואפי' הקטנים ממנו יהיו בעיניו גדולים ממנו. דבורו בנחת עם הכל. גומל חסד לכל, ואפי' למי שהרע [לו]. ויהיה דואג לצרת הבריות, ולא יהיה שמח לאד. שונא את הכבוד, שונא את הממון, שונא את המחלוקת. אוהב שלום, ורודף שלום, ודובר שלום, ועושה שלום בין הבריות, ומקדים שלום לכל אדם.